

5. Зеленин, Д. К. К вопросу о русалках (культ покойников, умерших неестественною смертью, у русских и у финнов) / Д. К. Зеленин // Избр. тр.: ст. по духовной культуре, 1901–1913 / вступ. ст. Н. И. Толстого ; сост. А. Л. Топоркова ; подготовка текста Т. А. Агапкиной ; коммент. Т. А. Агапкиной, Л. Н. Виноградовой [и др.]. – М., 1994. – С. 230–298.

6. Лавров, И. История легендарного логотипа Старбакс (Starbucks) [Электронный ресурс] / И. Лавров. – Режим доступа: <https://turbologo.ru/blog/starbucks/?ysclid=134zoldahi>. – Дата доступа: 14.05.2023.

7. Пропп, В. Я. Русские аграрные праздники: Опыт историко-этнографического исследования / В. Я. Пропп. – СПб. : Азбука : Terra, 1995. – 174 с.

8. Paris Hilton SIREN [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.charmedeparis.ru/>. – Дата доступа: 14.05.2023.

УДК 351.853.1:[341.232.7+341.241.7]

А. М. Нароўская,
кандыдат гістарычных навук,
дацэнт кафедры гісторыка-культурнай спадчыны
ўстанавы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў», Мінск, Беларусь

СУСВЕТНАЯ СПАДЧЫНА І ГЛАБАЛЬНЫЯ ПРАБЛЕМЫ ЯЕ ЗАХАВАННЯ НА СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ

Канвенцыя аб ахове сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны (Канвенцыя) з'яўляецца найбольш ратыфікаванай сярод дагавораў ЮНЕСКА па ахове культурнай і прыроднай спадчыны. Канвенцыя ўстанаўлівае сістэму ідэнтыфікацыі, прадстаўлення і рэгістрацыі ў Міжнародным спісе культурных каштоўнасцей і прыродных аб'ектаў, якія маюць адметную ўніверсальную каштоўнасць.

16 лістапада 1972 г. ЮНЕСКА прыняла Канвенцыю аб ахове сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны [3], якая набыла сілу 17 снежня 1975 г., а ў 1978 г. быў нарэшце створаны Спіс сусветнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА.

У першы год існавання спіса ў яго ўключылі 12 аб'ектаў, у тым ліку Ахенскі сабор (Германія), Галапагоскія астравы (Эквадор), Елаўстонскі нацыянальны парк (ЗША), Каралеўскія саляныя копі (г. Вялічка, Бохня, Польшча), Л'Анс-о-Медоўз (Канада), скальныя цэрквы Лалібела (Эфіопія). Спіс актыўна

рос у наступныя дзесяцігоддзі, і ў пачатку XXI ст. у яго ўваходзіла больш за 1000 аб'ектаў са 165 краін. Першапачаткова асноўная ўвага была нададзена аб'ектам культурнай і прыроднай спадчыны, аднак у пазнейшых канвенцыях і дэкларацыях ЮНЕСКА былі адзначаны і іншыя формы культурнай спадчыны, у прыватнасці паняцце «нематэрыяльная спадчына».

У 2019 г. Спіс сусветнай спадчыны ЮНЕСКА ўключаў 1121 аб'ект, з якіх 869 з'яўляюцца культурнымі, 213 – прыроднымі і 39 – змешанымі ў 167 краінах – членах Канвенцыі. У 2023 г. Спіс сусветнай спадчыны ЮНЕСКА ўжо складалі 1199 аб'ектаў. Па апошніх даных Канвенцыю ратыфікавалі 185 краін [4].

У Спіс сусветнай спадчыны ЮНЕСКА ў Рэспубліцы Беларусь увайшлі 4 найменні, гэта складае 0,3 % ад агульнай колькасці. Тры аб'екты ўключаны ў спіс па культурных і адзін – па прыродных крытэрыях, прычым ён прызнаны прыродным феноменам выключнай прыгажосці і эстэтычнай важнасці (крытэрыі VII). Акрамя гэтага, па стане на 2019 г. 5 аб'ектаў на тэрыторыі Беларусі знаходзяцца ў ліку кандыдатаў на ўключэнне ў Спіс [2].

Першы аб'ект, які знаходзіцца на тэрыторыі сучаснай Беларусі, быў занесены ў Спіс ЮНЕСКА ў 1979 г. [1]. Аднак Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік, у які на той момант уваходзіла Беларуская ССР, ратыфікаваў Канвенцыю толькі 12 кастрычніка 1988 г.

Каб патрапіць у Спіс, аб'ект павінен быць прызнаны «як аб'ект, які мае выдатную сусветную каштоўнасць». Гэта азначае, што ён настолькі выключны ў культурным ці прыродным плане, што яго значнасць выходзіць нават за нацыянальныя межы, і аб'ект каштоўны для ўсяго чалавецтва. Канвенцыя дзеліць такую спадчыну на тры вялікія катэгорыі: культурную, прыродную і змешаную.

Культурная спадчына – гэта:

- помнікі: творы архітэктуры, манументальнай скульптуры і жывапісу, археалагічныя аб'екты, надпісы, пячоры і інш.;
- ансамблі: групы будынкаў і архітэктурныя комплексы;
- славетныя мясціны: творы чалавека або сумесныя творы чалавека і прыроды, археалагічныя славетныя мясціны.

На сённяшні дзень існуе шмат праблем, звязаных з захаванасцю аб'ектаў Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА і ажыццяўленнем прынцыпаў Канвенцыі.

Асноўныя рызыкі для культурнай спадчыны.

Тыпы рызык для культурнай спадчыны вар'іруюцца ад раптоўных і катастрафічных падзей (такіх як буйныя землятруссы, паводкі, пажары і ўзброеныя канфлікты) да паступовых і кумулятыўных працэсаў (такіх як хімічная, фізічная ці біялагічная дэградацыя), вынікам чаго з'яўляецца страта кошту аб'екта культурнай спадчыны.

Так, пасля землятруссу ў Непале (2015) былі разбураны або пашкоджаны старажытныя архітэктурныя помнікі ў сталіцы краіны і горадзе Бхактапур. Акрамя жаклівых чалавечых страт, паводле папярэдніх ацэнак, пацярпелі 68 аб'ектаў гістарычнай і культурнай спадчыны. Толькі ў адной даліне Катманду знаходзіцца 7 аб'ектаў Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА, усе яны атрымалі моцныя пашкоджанні.

Паводле справаздачы ЮНЕСКА, тры аб'екты сусветнай спадчыны – плошча Дурбар у Катманду, гарады Бхактапур і Патан – разбураны цалкам. У Непале пашкоджаны адзін са старажытных індуісцкіх храмаў Чангу Нараян (III ст.). Таксама пацярпеў 150-гадовы храмавы комплекс Сваямбунатх, вядомы як Храм малпаў з-за таго, што яго тэрыторыю насяляюць святыя малпы.

Землятруссы нярэдка з'ява ў прыродзе. Толькі ў XXI ст. адбылася чарада моцных землятруссаў, больш за сто. Аргенціна, ЗША, Казахстан, Калумбія, Курыльскія астравы, Пуэрта-Рыка, Сірыя, Турцыя, Чылі і іншыя тэрыторыі ўздрыгвалі ад падземных штуршкоў. У выніку прыродных анамалій загінулі не толькі тысячы людзей і разбурана інфраструктура населеных пунктаў, але і страчаны помнікі культуры, якія знаходзяцца пад асаблівай аховай ЮНЕСКА. Напрыклад, турэцкая крэпасць у Газіянтэпе цалкам разбурана ў выніку землятруссу магнітудай 7,4 бала.

Апроч землятруссу, існуюць і іншыя стыхійныя бедствы, якія разбуральна дзейнічаюць на архітэктурныя аб'екты. Напрыклад, Каралеўскія палацы Абамея (Бенін, 1984) сур'ёзна пацярпелі ў выніку ўрагану. Архітэктурны ансамбль, які ўвайшоў у Спіс сусветнай спадчыны ЮНЕСКА, уяўляе сабой 12 пабудоў – палацаў, аб'яднаных выкарыстаннем адзінай прасторы, матэрыялаў і тэхналогій вырабу. У будынках у перыяд з 1625 г. па 1900 г. жылі 12 каралёў, якія змянялі адзін аднаго. У 2007 г.

палацы былі цалкам адноўлены і выключаны са спісу аб'ектаў, якія знаходзяцца пад пагрозай.

Пагрозу культурнай і прыроднай спадчыне нясуць узброеныя канфлікты і тэрарыстычныя акты. Напрыклад, былі знішчаны Баміянскія статуі Буды (Афганістан). Два калосы, высечаныя ў скалах, вышыняй 55 і 37 метраў былі сцёртыя з зямлі ў 2001 г. Талібы наўмысна два тыдні расстрэльвалі помнікі з зенітнай і артылерыйскай зброі, закладвалі супрацьтанкавыя міны, каб знішчыць «сімвалы язычніцкай культуры». У той момант палічылі аднаўленне аб'ектаў спадчыны дарагой і немэтазгоднай справай. Будыйскія калосы на момант разбурэння не былі ўключаны ў Спіс сусветнай спадчыны ЮНЕСКА, аднак у 2003 г. ААН узяла пад ахову ўвесь культурны ландшафт і археалагічныя знаходкі ў даліне Баміян.

Антычны горад Пальміра, размешчаны на тэрыторыі сучаснай Сірыі, знаходзіцца пад аховай ЮНЕСКА як помнік позняй антычнай архітэктуры. Гістарычны комплекс спалучае ў сабе грэка-рымскія прыёмы, мясцовыя традыцыі і персідскія ўплывы. У 2015 г. значная частка горада (храмы, пахавальныя вежы, тэатр, трыумфальная арка) разбурана тэрарыстамі падчас вайны. У 2016 г. ЮНЕСКА заснавала фонд аднаўлення Пальміры, а ў лістападзе 2022 г. завершаны першы этап працы расійскіх спецыялістаў па аднаўленні пальмірскай трыумфальнай аркі.

Такім чынам, у выніку ваенных дзеянняў пацярпелі або былі знішчаны толькі ў XXI ст. дзясяткі помнікаў, якія з'яўляюцца культурнай сусветнай спадчынай.

Існуе яшчэ важная рызыка для культурных каштоўнасцей – гэта сур'ёзнае пагаршэнне матэрыялаў, структуры, упрыгожванняў або архітэктурнай цэласнасці. Культурныя аб'екты могуць падвяргацца рызыцы з-за паступовых змен, выкліканых геалогіяй, кліматам ці навакольным асяроддзем у бліжэйшы час. Такія наступствы, несумненна, уяўляюць найвялікшую магчымую пагрозу для аб'ектаў Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА.

Неабходна адзначыць і ролю культурнага турызму, які мае станоўчыя і адмоўныя вынікі для захавання культурнай спадчыны. З 1972 г. ЮНЕСКА прыняла шэраг канвенцый і дэкларацый, накіраваных на вызначэнне міжнародных рамак абароны культурнай спадчыны. Культурны турызм уяўляе сабой форму турызму, мэтай якога з'яўляецца азнаямленне з

культурнай спадчынай і ладам жыцця пэўнага рэгіёна і яго жыхароў. Гэты від турызму ўключае наведванне прыродных аб'ектаў, архітэктурны турызм і інш.

Культурны турызм з'яўляецца сацыяльным і культурным феноменам сучаснасці і складае 8–20 % долі турыстычнага рынку. Гэта доля значна ўзрасла ў апошнія гады дзякуючы стварэнню камерцыйных прапаноў культурных напрамкаў. Найбольш актыўна дадзены напрамак развіваецца ў еўрапейскіх краінах, такіх як Іспанія, Італія, Францыя, бо менавіта ў Еўропе знаходзіцца больш за 40 % усіх аб'ектаў Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА [5, с. 6].

Турызм аказвае на іх станоўчы ўплыў, бо дзеля ўласных мэт спрыяе і падтрыманню іх у добрым стане і ахове. Такая форма турызму апраўдвае намаганні грамадства па падтрымцы і ахове аб'ектаў, у выніку адпаведнае насельніцтва атрымлівае грамадскую і эканамічную выгаду. Паколькі адна з асноўных задач ЮНЕСКА – захаванне культурнай і прыроднай спадчыны як фактару ўстойлівага развіцця, то арганізацыя аказвае садзейнічанне ў распрацоўцы стратэгіі, якія забяспечваюць доўгатэрміновую кансервацыю аб'ектаў і павышаюць узровень ведаў мясцовых традыцый і культур.

З іншага боку – культурны турызм адмоўна ўплывае на захаванне культурных і гістарычных аб'ектаў і мае негатыўныя наступствы для турыстычных месцаў. Ён стварае велізарную нагрузку на мясцовае землекарыстанне і можа прывесці да эрозіі глебы, павелічэння забруджвання, страты натуральнага асяроддзя пасялення і значнага памяншэння колькасці карэннага насельніцтва. Напрыклад, колькасць жыхароў Венецыі скарацілася са 175 000 у 1951 г. да 50 000 у 2022 г. Дадзеныя паказваюць, што насельніцтва Венецыі скарачаецца на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў. Некалькі фактараў могуць гэта растлумачыць: павышаны кошт жыцця, зніжэнне якасці жыцця (традыцыйныя крамы замяняюцца няякаснымі сувенірнымі крамамі); недахоп месцаў адпачынку для моладзі; адсутнасць магчымасцей працаўладкавання.

Венецыя – прыгожы і ўнікальны горад, які павінны і могуць захаваць толькі мясцовыя жыхары, якія валодаюць неабходнымі ведамі. Вось чаму адной з вялікіх пагроз для выжывання Венецыі з'яўляецца знікненне яе грамадзян, без якіх горад страчвае майстэрства і ноу-хау, якія падтрымлівалі Венецыю

на працягу тысячагоддзяў. Усё вышэйпералічанае можа быць звязана з рэзкім ростам масавага турызму.

Другой прычынай негатыўнага ўплыву на культурныя аб'екты Венецыі з'яўляецца вялікая колькасць турыстаў. Так, з 2015 г. горад плошчай менш за 8 км² штогод наведваюць да 30 млн чалавек. Аднак гэты рост таксама спалучаецца з памяншэннем сярэдняй працягласці знаходжання турыстаў і змяненнем турыстычных паводзін, якія наносяць глыбокую шкоду венецыянскім жыхарам і мясцоваму бізнесу. Аналагічныя праблемы з павышанай колькасцю турыстаў існуюць і ў іншых гарадах і краінах.

Такім чынам, асноўнымі праблемамі для захавання аб'ектаў Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА з'яўляюцца войны і канфлікты, землятруссы, а таксама іншыя стыхійныя бедствы, забруджванне навакольнага асяроддзя, бескантрольная ўрбанізацыя і некантралюемае развіццё турызму. У той жа час статус аб'екта Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА прыцягвае турыстаў, а таксама можа садзейнічаць паляпшэнню інфраструктуры месца размяшчэння гэтага аб'екта як для турыстаў, так і для мясцовых жыхароў. З боку ўладальнікаў спадчыны культурны турызм перш за ўсё разглядаецца як спосаб фінансавання яго зместу. Таму сёння культурны турызм набыў ролю ў некаторай ступені заступніка Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА.

1. Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: gospisok.gov.by. – Дата доступу: 23.11.2023.

2. Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры [Электронны рэсурс] : 20 ліп. 2016 г., № 413-З : прыняты Палатай прадстаўнікоў 24 чэрв. 2016 г. : адобр. Саветам Рэсп. 30 чэрв. 2016 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информации Респ. Беларусь. – Мінск, 2023.

3. Конвенция об охране всемирного культурного и природного наследия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/heritage.shtml. – Дата доступа: 01.12.2023.

4. *Robertson-von Trotha, Caroline Y. Cultural Heritage: Dilemmas of Preservation in the Midst* [Электронный ресурс] / Caroline Y. Robertson-von Trotha. – Режим доступа: <https://books.openedition.org/ksp/4359>. – Дата доступа: 02.12.2023.

5. Tourism at World Heritage Sites – Challenges and Opportunities : International tourism seminar, Çeçme (Izmir), Turkey, 26 March 2013. – 81 p.

УДК 338.488:351.853

Т. С. Супранкова,
*старшы выкладчык кафедры культуралогіі
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта,
Мінск, Беларусь*

КУЛЬТУРНАЯ БЯСПЕКА АДУКАЦЫЙНАГА ТУРЫЗМУ

Сфера турызму з'яўляецца важным аспектам поля даследавання культурнай бяспекі. Турызм звязаны з арганізацыяй паездак і падарожжаў за межы месца жыхарства, гэта актыўны від адпачынку, які прадугледжвае змену дзейнасці і абставінаў, магчымасць пазнаёміцца з культурай іншых краін і рэгіёнаў, духоўна ўзбагаціцца і сумясціць адпачынак з пазнаннем новага. Турызм таксама цесна звязаны з эканомікай краіны. «Індустрыя турызма спосабствуе притоку в страну финансовых ресурсов. Она не только дает доходы туристским фирмам, но и обеспечивает налоговые поступления, увеличивает спрос на продукты питания и разнообразные услуги, стимулируя тем самым развитие сопутствующих отраслей (транспорта, гостиничного хозяйства, связи, торговли и общественного питания, производства сувениров и т. п.). Обслуживание туристов – это источник доходов для местного населения. Данный вид деятельности не требует крупных стартовых инвестиций, отличается высоким уровнем рентабельности и относительно небольшим сроком окупаемости капитальных вложений. Развитие туризма способствует созданию новых рабочих мест и обеспечивает занятость населения (зарубежный опыт свидетельствует, что для обслуживания одного иностранного туриста требуется до 10 чел.)» [5].

Развіццё сферы турызму павышае сацыяльна-культурны ўзровень клопату пра насельніцтва, павялічвае рэсурсы для ўдасканалення інфраструктуры. Паляпшаецца якасць жыцця, узрастае прэстыж дзяржавы як на сусветнай арэне, так і сярод яе грамадзян. Важная функцыя турызму – умацаванне між-